

Ірина Попович,
магістрантка педагогічного факультету
Тетяна Качак,
докторка філологічних наук, професорка,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника, Україна

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано проблему розвитку екологічної грамотності молодших школярів у психолого-педагогічній літературі. Розглянуто структуру екологічної грамотності, її когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий компоненти. Визначено роль дитячої літератури, інтерактивних методів та освітніх підходів у формуванні екологічної свідомості учнів.

Ключові слова: екологічна грамотність, екологічна освіта, екологічна компетентність, молодші школярі.

Вступ

У сучасному суспільстві екологічна грамотність набуває особливого значення, що формує відповідне ставлення особистості до природи. Вона охоплює систему знань, навичок і ціннісних орієнтацій, що є основою екологічної культури. Особливо важливий її розвиток у молодшому шкільному віці, коли формується світогляд і морально-етичні установки дитини.

Екологічна освіта молодших школярів є предметом дослідження Н. Бібік, Т.Байбари, В. Бондаря, В. Вербицького, Т. Качак, Н. Коваль, О.Онопрієнко, О.Пометун, Г. Пустовіта, О. Савченко та інших науковців. Вони наголошують на важливості організації навчального процесу з метою формування екологічної грамотності учнів. О. Савченко акцентує увагу на сучасних дидактичних аспектах екологічної освіти та її ролі у розвитку свідомого ставлення учнів до природи. Т. Качак і Т. Близнюк розглядають дитячу літературу як засіб екологічного виховання учнів, наголошуючи, що «до екологічно відповідальної поведінки юних читачів спонукають не лише казкові наративи, але й реалістичні, зокрема пригодницькі повісті» [5, с. 289].

Мета статті – проаналізувати проблему розвитку екологічної грамотності молодших школярів, осмислити її структуру.

Результати дослідження

У психолого-педагогічній літературі екологічна грамотність розглядається як комплексне поняття, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Психологи підкреслюють значення емоційності, наочності, гри та художніх образів у сприйнятті екологічної інформації дітьми. У педагогіці дитяча література сприяє розвитку екологічної свідомості юних читачів через казки, оповідання, пізнавальні тексти та ілюстрації до них. Рівень екологічної освіченості визначає екологічну культуру особистості, а її основою слугує екологічна грамотність. За визначенням академіка В. Дерев'янка, екологічна освіта — це «безперервний процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, морально-етичних та естетичних відносин, що забезпечують екологічну відповідальність особистості за стан і поліпшення соціоприродного середовища» [4, с. 28].

Дослідження, проведені в цьому напрямі, свідчать про те, що екологізація освіти трансформує характер взаємодії між природним середовищем і суспільством, орієнтуючи його на досягнення гармонійних відносин. Як зазначає О. Висоцька, система освіти має «формувати цільне уявлення про матеріальний і духовний світ, передавати духовні, культурні та моральні цінності як у національному, так і в загальнолюдському контексті» [2, с. 73]. Н. Власенко вказує на те, що екологічна освіта має бути міждисциплінарною, практико-орієнтованою, спрямованою на вирішення проблем взаємодії довкілля й економічних потреб суспільства. Визначаючи мету екологічної освіти, варто виходити з того, що кінцевим результатом екологічної освіти є формування людини нового типу з новим екологічним мисленням, здатної

усвідомлювати наслідки своїх дій стосовно навколишнього середовища, і такої, що вміє жити у гармонії з природою [3, с. 35].

У нашому дослідженні важливо визначити поняття «екологічна грамотність». Аналіз педагогічної літератури показує, що термін «грамотність» є багатозначним і не має єдиного визначення. Загальна грамотність охоплює базові навички читання, письма та обчислень, тоді як спеціалізована передбачає вміння виконувати завдання у певній професійній сфері.

Сучасне трактування поняття «грамотність» пов'язане з терміном «функціональна грамотність». За словами В. Кудрика, «функціональна грамотність – це рівень освіченості, який може досягти учень в процесі навчання в школі». Однією з отриманих складових функціональної грамотності на глобальному рівні є екологічна грамотність, яка забезпечує здатність людини виживати в сучасних умовах [7, с. 101]. Т. Качак переконана, що «Екологічне виховання здобувачів початкової освіти ґрунтується на усвідомленні ними взаємозв'язку людини й природи, їх взаємозалежності, спрямованості людських зусиль на позитивні зміни у впливі на навколишнє середовище. Важливість екологічного виховання обумовлена потребою провести переоцінку людської діяльності в природі й щодо природи, використання природних ресурсів. Усвідомлюємо, що це завдання має ширший масштаб, ніж може охопити шкільна освіта, але все починається з елементарної екологічної компетентності, підвалини якої закладаються в ранньому дитинстві» [6, с. 192].

Аналіз курсу «Я досліджую світ» у початковій школі допомагає визначити дидактичні принципи формування екологічної грамотності, що є складовою функціональної грамотності. Вона включає знання про природу, які сприяють розвитку екологічного мислення та наукового світогляду. Мацилюк О. у своїх працях дійшла висновку, що курс «Я досліджую світ» є потужним інструментом для формування всебічно розвиненої особистості, готової до

життя в сучасному світі. Завдяки своїм особливостям, цей курс сприяє розвитку ключових компетентностей, формуванню цілісної картини світу, розвитку пізнавальної активності та екологічної свідомості здобувачів початкової освіти [9, с. 114].

Варто звернути увагу і на кореляцію понять «екологічна грамотність» і «екологічна компетентність». Ключовим елементом екологічної компетентності молодших школярів є екологічна грамотність. Л. Лук'янова вважає, що поняття «компетентність» слід розглядати як «комбінацію знань і вмінь, істотну для ефективної діяльності: уміння відбирати та аналізувати інформацію, оцінювати всі можливі наслідки дій і направляти інформацію для досягнення позитивного результату» [8, с. 20].

Як зазначає І. Андрусенко учням молодшого шкільного віку властива унікальна єдність знань і переживань, які дають змогу говорити про можливість формування у них екологічної грамотності. Поняття "екологічна грамотність" як педагогічна категорія означає процес навчання, виховання і розвиток особистості, спрямований на унормування системи наукових та практичних знань, ціннісних орієнтацій поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища та екологічно доцільного способу життя [1, с. 25].

На сьогоднішній день немає єдиного підходу до визначення поняття екологічної компетентності. Л. Титаренко, наприклад, при визначенні терміну екологічної компетентності акцентує увагу на тому, що вона визнана лише особистістю, на результат від екологічної культури, яка може мати як суспільний, так і особистісний характер [10, с. 14]. Екологічна компетентність означає здатність особи чи групи усвідомлювати тісний зв'язок між людиною, людством і природним середовищем. Передбачає використання наукових знань на практиці, формування навичок, які сприяють збереженню природних ресурсів і підтриманню екологічної рівноваги для нинішніх і майбутніх поколінь. Формування екологічної грамотності молодших школярів є

ключовим завданням сучасної освіти. Науковці, зокрема Н. Бібік, Т. Байбара, В. Бондар, В. Вербицький, Н. Коваль, О.Онопрієнко, О. Пометун, Г. Пустовіт та О. Савченко, досліджують її структуру та основні компоненти.

Рис. 1. Структура екологічної грамотності

Структура екологічної грамотності молодших школярів охоплює знання про природні процеси та вплив людської діяльності на довкілля. Вона включає:

- усвідомлення біологічних циклів і екологічних взаємодій, зокрема впливу сільського господарства, промисловості та урбанізації на екосистеми;
- обізнаність у сфері природоохоронної політики, екологічного законодавства і принципів сталого розвитку;
- екологічні уміння та навички, що формують здатність учнів приймати обґрунтовані рішення щодо мінімізації негативного впливу на природу;
- екологічні цінності та переконання, що передбачають розвиток відповідального ставлення до природи, зокрема усвідомлення необхідності збереження біорізноманіття, чистоти води, повітря та ґрунтів;
- свідомість яка полягає у розумінні взаємозв'язку між усіма елементами природи та впливу людської діяльності на довкілля;
- знання, уміння та моральні засади, що визначають ставлення до природи.

Вона охоплює як практичні навички, так і морально-етичні принципи збереження довкілля для майбутніх поколінь. Ці компоненти взаємодіють,

формуючи цілісну екологічну грамотність, що є основою для сталого розвитку та формування відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Висновки

Отже, поняття «екологічна грамотність» є ключовим для розвитку компетентності в екологічному вихованні. Включає знання, уміння та навички, що дозволяють особистості активно брати участь у природоохоронній діяльності та сталому управлінні природними ресурсами. Це комплексне поняття охоплює як технічні, так і етичні аспекти, сприяючи формуванню екологічної свідомості та відповідальності. Визначення екологічної грамотності є основою для розробки ефективних методик виховання, що сприяють формуванню свідомих громадян, готових до відповідальних рішень у сфері охорони природи.

Список використаних джерел

1. Андрусенко І. Організаційно-педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707725/1/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>
2. Висоцька О.Є. Екологічна культура особистості на основі формування індивідуальної свідомості. *Відкритий урок*. 2013. №13/15. С. 73
3. Власенко Н. Формування екологічної грамотності молодших школярів в умовах НУШ. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10519/1/12.pdf>
4. Дерев'янку В. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 2011. № 11. С. 27–30.
5. Качак Т., Близнюк Т. Від казки до екокритики: аналіз повістей про природу Г. Пагутяк, А. Бачинського, В. Полянка. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 2 (32). С. 281 – 294. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2\(32\)-281-294](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-2(32)-281-294)
6. Качак Т. Б. Сучасна дитяча література як інструмент формування екологічної компетентності здобувачів початкової освіти. *Актуальні проблеми озеленення населених місць: освіта, наука, мистецтво формування ландшафту: матеріали Міжн. наук.-практ. конф.* (Тернопіль, 06-07 черв., 2024) [ред.кол. : В.М. Черняк (відп. ред.) та ін.]. Тернопіль : Вид. центр ТОКІШО, 2024. С. 190 – 194.
7. Кудрик В. Екологічне виховання учнів молодшого шкільного віку як педагогічна проблема. *Педагогіка: наук. зап. ТДПУ*. Тернопіль, 2011. № 5. С. 100–103.
8. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ, 2015. № 8. С. 20–24, с. 20.
9. Мацилюк, О., Войтович, А. Формування екологічної компетентності в здобувачів початкової освіти засобами проектної діяльності. *Молодий вчений*. 2024. Вип. 7 (131). С. 111-115. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-7-131-24>
10. Титаренко Л. М. Екологічна компетентність особистості як складова її життєвої компетентності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2005. Вип. 8. Кн. II. С. 12–15.